

บรรณุกรม

เอกสารปฐมภูมิ

เอกสารที่ยังไม่ได้จัดพิมพ์

เอกสารจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

๑. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กระจ่างเกล้าใหม่
 - ก. (เกล้าใหม่) ๑๓.๑ ราชการทั่วไปในกรมมณฑลทหาร (ร.ศ. ๑๐๖ - ๑๒๕) รวม ๓ แฟ้ม
 - ก. ๑๓.๒ การจัดการทหาร (ร.ศ. ๑๐๕ - ๑๒๕) รวม ๔ แฟ้ม
 - ก. ๑๓.๓ การเกณฑ์ทหาร (ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๒๕) รวม ๒ แฟ้ม
 - ก. ๑๔ กรมทหารเรือ (ร.ศ. ๕๕ - ๑๒๕) รวม ๕ แฟ้ม
๒. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กระจ่างการต่างประเทศ
 - ค. (ต่างประเทศ) ๒ ค. ชาวต่างประเทศเยี่ยมเมืองไทย (ร.ศ. ๑๐๕ - ๑๒๕)
 - ค. ๑๖ เรือต่างประเทศแวะน่านน้ำไทย (ร.ศ. ๑๑๒ - ๑๒๕)
๓. เอกสารรัชกาลที่ ๕ เบ็ดเตล็ด
 - บ. (เบ็ดเตล็ด) ๑ ส่วนพระองค์
 - บ. ๑.๒ ลายพระหัตถ์ส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช (๓ แฟ้ม)
 - บ. ๑.๓ ส่วนพระองค์ สมเด็จพระยาตากำรกราชานุภาพ
 - บ. ๒ ข.๑ การตรวจชาวต่างประเทศ
๔. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ราชเลขานุการ
 - รล. (ราชเลขานุการ) ๓ พระบรมราชาบาท
๕. เอกสารลับซุก ฝรั่งเศส อังกฤษ
 - ผ. (ฝรั่งเศส) ๑๓ คอตูฝรั่งเศส (ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๑๒)
 - ผ. ๑๔ สงครามฝรั่งเศส ร.ศ. ๑๑๒
 - ผ. ๑๕ สนธิสัญญาต่าง ๆ

๖. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กระทรวงกลาโหม - ทหารเรือ
- ก. (กลาโหม) ๗ การเกณฑ์ทหาร
- ก. ๒๐.๑ ราชการทั่วไปในกระทรวงทหารเรือ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๓)
(รวม ๒ แฟ้ม)
- ก. ๒๐.๒ ประกาศและพระราชบัญญัติในกระทรวงทหารเรือ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๔)
- ก. ๒๐.๓ สัญญาบัตร และเครื่องหมายแต่งตั้งทหารเรือ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๖)
- ก. ๒๐.๔ ส่งนายทหารเรือไปศึกษาต่างประเทศ (พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๖๕)
- ก. ๒๐.๕ เรื่องราวเกี่ยวกับเรือคาง ๆ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๔)
๗. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กระทรวงการต่างประเทศ
- ค. ๑๕ สยามกับสงครามโลกครั้งที่ ๑
- ค. ๑๕.๑ ประกาศสงคราม
- ค. ๑๕.๒ เซลยศึก
- ค. ๑๕.๓ ส่งทหารไทยไปยุโรป
๘. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กระทรวงมหาดไทย
- ม. (มหาดไทย) ๘ ป้องกันการจลาจล (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๕๕)
๙. เอกสารรัชกาลที่ ๖ เบ็ดเตล็ด
- ป. ๑๒/๓ ฅายพระที่คัดสรรพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์วรเชษฐ
(พ.ศ. ๒๔๕๕ - ๒๔๖๕)
- ป. ๑๒/๕ หนังสือจากวังบูรพาเกี่ยวกับราชการกระทรวงทหารเรือ (พ.ศ. ๒๔๖๓)
- ป. ๑๓/๕๖ บันทึกจัดการกองทัพเรือสยาม พ.ศ. ๒๔๖๕
๑๐. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กระทรวงการคลัง
- ค. (คลัง) ๘.๒ ขบประมาณประจำปี (พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๖๓)
- ค. ๒๑/๑ สภาการคลังปรึกษาพิจารณาหนังสือของกระทรวงทหารเรือ
๑๑. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กรมราชเลขาธิการ กระทรวงมุรธาธร
- รล. ๒๐/๒๒ เรื่องบริษัทพาณิชย์นาวีสยาม (พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๖๔)
๑๒. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กระทรวงกลาโหม - ทหารเรือ
- ก. ๔ กระทรวงทหารเรือ

เอกสารกองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ
 เพิ่มเอกสารกรณีพิพาท ฝรั่งเศส - สยาม เล่ม ๒ - ๓

เอกสารจากกองประวัติศาสตร์ทหารเรือ

- หมวด ๑. กองทัพเรือ และหน่วยต่าง ๆ
- หมวด ๒. สงคราม และประวัติการรบ
- หมวด ๓. เรือรบ
- หมวด ๔. สถานที่
- หมวด ๕. บุคคล
- หมวด ๖. กำลังพล ยศ ตำแหน่ง
- หมวด ๗. เบ็ดเตล็ด
- หมวด ๘. การเมือง
- หมวด ๑๐. การต่างประเทศ

เอกสารจากกองทัพเรือ

- ๑. โทรเลขจากสถานีทหารเรือที่เกาะชาม (ในหมู่เกาะสีชัง) ถึงกระทรวงทหารเรือ, วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๕.
- ๒. บันทึกการช่วยเพาะชาวเรือและจัดการศึกษาในโรงเรียนนายเรือ พ.ศ. ๒๔๗๐.
- ๓. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และลายพระหัตถ์ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร (พ.ศ. ๒๔๗๑ - ๒๔๗๒).
- ๔. เพิ่มเอกสารของกรมปลัดทัพเรือ. "รายงานเหตุการณ์ทางเรือ พ.ศ. ๒๔๕๘."
- ๕. เพิ่มรายงานการประชุมสภาบัญชาการกลางทหารเรือ (พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๔๖๕).
- ๖. รายงานการปฏิบัติงานของทหารเรือที่ภูเก็ตและสงขลา (พ.ศ. ๒๔๕๗).
- ๗. รายงานการประชุมนายทหารชั้นหัวหน้ากอง , วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ .
- ๘. ลายพระหัตถ์ พระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ กราบพูลสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต . ระหว่างเสด็จยุโรปเพื่อดูกิจการทหารเรือ และซื้อ เรือรบหลวงพระร่วง ใน พ.ศ. ๒๔๖๒.

๕. สมุทสาเนาหนังสือราชการทหารเรือ ร.ศ. ๑๐๗ .

๑๐. สำเนาแจ้งความกระทรวงทหารแผนกปกครอง พ.ศ. ๒๔๖๐ .

เอกสารที่จัดพิมพ์แล้ว

กล้าใหม่, กระทรวง. พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๖๐. พระนคร,
โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๖๐ .

จุดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน. ภาค ๖.
พระนคร, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๕.

_____ . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน. ภาค ๗. พระนคร, โรงพิมพ์โสภณ -
พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๗.

_____ . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน. ภาค ๘. พระนคร, โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๔๗๕.

_____ . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน. ภาค ๑๐. พระนคร, โรงพิมพ์โสภณ -
พิพรรฒธนากร, ๒๔๘๑.

_____ . จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน. ภาค ๑๖. พระนคร, โรงพิมพ์โสภณ -
พิพรรฒธนากร, ๒๔๘๑.

_____ . แถลงพระบรมราโชบายในการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน. พระนคร,
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐.

_____ . พระราชนิพนธ์เสด็จประพาศจีนบุรี. (พิมพ์แจกในงานศพเจ้าจอมมารกาสุก
ร.ศ. ๑๓๑) .

_____ . พระบรมราโชวาทคดีมาจากพระราชดำรัสที่สมาคมต่าง ๆ. พระนคร, โรงพิมพ์ -
โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖.

_____ . พระบรมราโชวาทพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
สยามมกุฎราชกุมาร

จุดจอมเกล้าเจ้ายูหัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้ายูหัว และลายพระหัตถ์ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทธานามารศรี พระวรวงศ์เธอ (พิมพ์แจกในงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓).

• พระราชหัตถเลขาพระราชทานเจ้าพระยาอรรณพพิพัฒน์. พระนคร, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๔.

• พระราชหัตถเลขา เมื่อเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ในปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๒๕ กับปีมะแม พ.ศ. ๒๔๒๖ และปีวอก พ.ศ. ๒๔๒๗ รวม ๓ คราว พระนคร, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐.

• พระราชหัตถเลขาคราวครั้งที่ ๕. พระนคร, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๕.

• พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรีพจนกิจ และพระยาวิเศษสุริยศักดิ์ ร.ศ. ๑๑๓ - ๑๑๘. พระนคร, ทางหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, ๒๕๐๔.

ทหารเรือ, กรม. กฎขอมบังคับทหารเรือ เล่ม ๑ - ๒ - ๓. พระนคร, โรงพิมพ์บุญช่วยเจริญ, ๒๔๕๖

• ขอมบังคับกรมทหารเรือ ร.ศ. ๑๒๗. ธนบุรี, โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษา, ๒๔๕๑

• ขอมบังคับราชการต่าง ๆ ในกระทรวงทหารเรือ ร.ศ. ๑๒๕. ธนบุรี, โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษา, ๒๔๕๓.

• ขอมบังคับว่าด้วยการยิงปืนสัญญาณเพลิงไหม้. ธนบุรี, โรงพิมพ์กรมยุทธการทหารเรือ, ร.ศ. ๑๒๕.

• ทำเนียบข้าราชการกรมทหารเรือ ร.ศ. ๑๒๔. พระนคร, โรงพิมพ์กองหลวงไทย, ๒๔๕๘.

ทหารเรือ, กรม. ทำเนียบข้าราชการในกรมทหารเรือ ร.ศ.๑๒๕. พระนคร, โรงพิมพ์-
กองทัพอากาศ, ๒๔๔๕.

_____ . ทำเนียบข้าราชการในกระทรวงทหารเรือ พ.ศ. ๒๔๕๓. ธนบุรี, โรงพิมพ์-
ยุทธศึกษาทหารเรือ, ๒๔๕๓.

_____ . ทำเนียบข้าราชการในกระทรวงทหารเรือ พ.ศ. ๒๔๕๔. ธนบุรี, โรงพิมพ์-
ยุทธศึกษาทหารเรือ, ๒๔๕๔.

_____ . ทำเนียบข้าราชการในกระทรวงทหารเรือ พ.ศ. ๒๔๕๖. ธนบุรี, โรงพิมพ์-
กรมยุทธศึกษา, ๒๔๕๖.

ราชกิจจานุเบกษา. ปี ๑๓๓๖, หน้า ๑๘๕. "ประกาศเรื่องปืนแคตลิง."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๔, ร.ศ.๑๐๖, หน้า ๒๕. "ประกาศจัดการทหาร พ.ศ. ๒๔๓๐."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๗, ร.ศ.๑๐๘, หน้า ๓๗ - ๔๖. "พระราชบัญญัติจัดการกรมยุทธศึกษา-
ธิการ."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๘, ร.ศ.๑๑๐, หน้า ๓๗. "ประกาศกรมทหารเรือ."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๘, ร.ศ.๑๑๑, หน้า ๘๖. "ตำแหน่งข้าราชการต่าง ๆ ใน
กรมทหารเรือ"

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๖, ร.ศ.๑๑๘, หน้า ๕๓๕. "แจ้งความกรมทหารเรือ."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๓๗, ร.ศ.๑๑๘, หน้า ๑๔๑. "ประกาศกรมทหารเรือ."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๓๘, ร.ศ.๑๒๐, หน้า ๓๕. "แจ้งความกรมทหารเรือ."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๘, ร.ศ.๑๒๑, หน้า ๒๘๕. "แจ้งความกรมทหารเรือ"

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๒๐, ร.ศ.๑๒๒, หน้า ๓๖. "ประกาศกรมทหารเรือ."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๒๑, ร.ศ.๑๒๓, บานแผนก ค. และบานแผนก ง.

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๒๗, ร.ศ.๑๒๕ (ภาค ๒), หน้า ๔๗. "ประกาศตั้งกระทรวง-
ทหารบกและทหารเรือ."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๒๔. ร.ศ.๑๓๐, หน้า ๒๓๐. "พระราชทานสัญญาบัตรกองเล็บบ่า."

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๒๕, ร.ศ.๑๓๑, หน้า ๓๔๔ - ๔๔๕. "ประกาศถอดยศนายทหาร
๒๒ คน."

สนธิสัญญาและกฎหมาย, กรม, กระทรวงการต่างประเทศ. สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี
ระหว่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ. หนังสือขุประมงสนธิสัญญา เล่ม ๒,
พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๖๒. พระนคร, ๒๕๑๒.

เอกสารทุติยภูมิ

วิทยานิพนธ์

นิธิ เอียวศรีวงศ์. "การปราบปรามฮ่อในพ.ศ. ๒๔๑๔ และ ๒๔๒๖." วิทยานิพนธ์ -
ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๐๘. (อักษานา)

ประภัสสร บุญประเสริฐ. "ขอบเขตพระอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัย-
รัตนโกสินทร์." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษร-
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖. (อักษานา)

บทความ

ชัยนาท เชนทร, กรมพระยา. "การแพทย์ในสยาม", สารศิริราช. ฉบับพิเศษ ฉลอง ๖๐ ปี
ศิริราช, (พฤษภาคม ๒๔๘๓), ๑๔ - ๒๐.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. "การปฏิรูประบบการปกครองแบบประชาธิปไตย", ลัทธิการเมือง.
(พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), ๑.

ชุมพร เขตอรุณศักดิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง. "ความเจริญแห่งราชธานี",
กุลีลสมิต. เล่ม ๖, ฉบับพิเศษ (๒๔๖๓), ๓๓.

ประพัฒน์ จันทวิรัช, พลเรือตรี. "พระตำริของเสด็จในกรม", นาวิกศาสตร์. ปีที่ ๕๑
เล่ม ๔ (เมษายน ๒๕๑๑), ๔๗.

_____. "เรื่องของเรือพระร่วง อันเนื่องมาจาก "เกิดวังปารุสก์" ", นาวิกศาสตร์.
ปีที่ ๕๒ เล่ม ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๑๒), ๘ - ๓๖.

_____. "จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้ทรงวางรากฐาน
งานบริหารให้ทหารเรือ", นาวิกศาสตร์. ปีที่ ๕๒ เล่ม ๑๐ (ตุลาคม ๒๕๑๒),
๕ - ๘ และ ๒๐ - ๒๗.

_____. "พระมหाराชนูทรงก่อกำเนิดการทหารเรือ", นาวิกศาสตร์. ปีที่ ๕๓
เล่ม ๑๐ (ตุลาคม ๒๕๑๓), ๑๒ - ๑๘.

ประวัติศาสตรทหารเรือ, กอง, กรมยุทธนาทหารเรือ. "ประวัติเรือเชลยเยอรมัน",
นาวิกศาสตร์. ปีที่ ๕๔ เล่ม ๕ (พฤษภาคม ๒๕๑๔), ๑๐๑๒ - ๑๐๑๘

ประสิทธิ์ศุภการ, พระยา (เจ้าพระยารามราฆพ). "การจับเรือเชลยในแม่น้ำเจ้าพระยา",
สมุทรสาร. ปีที่ ๔ เล่ม ๓๒ (สิงหาคม ๒๕๖๐), ๘ - ๑๕.

รักษาราชทรัพย์. นาวาตรี หลวง. "จดหมายของหลวงรักษาราชทรัพย์", นาวิกศาสตร์
ปีที่ ๓๔ เล่ม ๕ (พฤษภาคม ๒๕๑๔), ๔๔๒ - ๔๔๓.

เลขานุการกองทัพเรือ, สำนักงาน. "พระประวัติ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์", นาวิกศาสตร์. ปีที่ ๕๒ เล่ม ๕ ฉบับวัน
กรมหลวงชุมพรฯ (พฤษภาคม ๒๕๑๒), ๕๖.

วิจิตรฉัตร, นาวาเอก พระยา (ตาทนงค์นภ). "ทหารโรงหล่อ", นาวิกศาสตร์. ปีที่ ๒๐
เล่ม ๕ (กันยายน ๒๕๔๐), ๒๓.

สรภัญพิพัฒน์, นาวาเอก พระยา. "เรื่องเก่าเล่าใหม่", นาวิกศาสตร์. ปีที่ ๕๒ เล่ม ๑๑
(พฤศจิกายน ๒๕๑๒)

_____. "ศักดิ์ศรีทหารเรือไทย", นาวิกศาสตร์. ปีที่ ๕๕ เล่ม ๑๑ (พฤศจิกายน
๒๕๑๕), ๕๖.

หนังสือ

กลาโหม, กระทรวง. ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม. พระนคร, โรงพิมพ์อักษร-
ประเสริฐ, ๒๔๘๖.

กองทัพเรือ. พระประวัติและจริยาวัตรของจอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์-
วรพินิต และเอกสารที่ทรงปฏิบัติราชการ. พิมพ์แจกในงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓.

เกียรติชัย พงษ์พานิชย์. ปฏิวัติ ๒๔๗๕. พระนคร, แพร่พิทยา, ๒๕๑๔

ควง อภัยวงศ์, พันตรี. ชีวิตของข้าพเจ้า. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ -
พันตรี ควง อภัยวงศ์ วันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑.

ชด หัสบำเรอ และ ปรีชา สามัคคีธรรม. ๓๕ ปีแห่งประชาธิปไตย. พระนคร,
บัตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๑๑.

แขน ปัจจุสานนท์, พลเรือตรี. ประวัติการทหารเรือไทย. พระนคร, โรงพิมพ์กรม-
สารบรรณทหารเรือ, ๒๕๐๕.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. พระเกียรติประวัติ จอมพล จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า , กรมพระ-
นครสวรรค์วรพินิต. พระนคร, โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, ๒๕๐๖.

คำทรงราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ตำนานกรมแผนที่ทหาร กับตำนานกรมทหารราบที่ ๔.
พระนคร, โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๕. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อม-
เจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์).

_____ . ตำนานเรือรบไทย. พระนคร, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖.

_____ . นิทานโบราณคดี. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. พระนคร, สำนักพิมพ์บรรณการ, ๒๕๐๕.

_____ . ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๓ ภาค ๖. พระนคร, สำนักพิมพ์-
กวางหนา, ๒๕๐๗.

_____ . ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๔ จดหมายเหตุเรือสำราญ. พระนคร, โรงพิมพ์-
โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๔.

- คำทรงราชานุกาพ; สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๐ ตำนานเมืองระนอง.
พระนคร; โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๙๔.
- ประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชศรีสุริยวงศ์ ก่อนเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน.
พระนคร; โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๓.
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒. พระนคร; โรงพิมพ์ไทย,
๒๔๕๕.
- คำทรงราชานุกาพ; สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑.
พระนคร; โอเคียนส์โตร์, ๒๕๐๕.
- เดอซัวลี, บาคหลวง. จดหมายเหตุรายวัน. แปลจาก Journal du Voyage de Siam.
โดย หลวงสัทธานวิยาสิทธิ์ (กำจาย พลาญกูร). พระนคร, โรงพิมพ์จันทร์นวล,
๒๔๙๒.
- ทรงศรี อัจฉรณ. สิทธิสภาพนอกอาณาเขต. พระนคร, สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนักศึกษาแห่ง
ประเทศไทย, ๒๕๐๖.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. พระนคร,
โรงพิมพ์ศรีหิงส์, ๒๔๙๗.
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. พระนคร, โรงพิมพ์พระจันทร์,
๒๔๙๗.
- บริติชเลดี้, ดี.บี. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๒. จดหมายเหตุหมอบริติชเลดี้. พระนคร,
โรงพิมพ์เจตนาผล, ๒๔๙๘.
- ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๙. คำให้การจีนก๊กเรื่องเมืองบาดาล. พระนคร, โรงพิมพ์บำรุง-
นุกุลกิจ, ๒๔๖๐.
- ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๗. จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓. โรงพิมพ์-
พระจันทร์, ๒๔๘๑.
- ประสงศ์สม บริพัตร, หม่อมเจ้าหญิง. บันทึกความทรงจำบางเรื่อง. พิมพ์แจกในงานพระเมรุ
ม.จ.หญิง ประสงศ์สม บริพัตร, วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕.

- ปราบอังวะ, นาวาโท พระ (เกลี้ยง เปรมาวิน). ชีวประวัติ, พระอาการวิเศษศาสตร์.
พระนคร, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔. (พิมพ์แจกในงานพระราชทาน-
เพลิงศพ นาวาโท พระปราบอังวะ)
- ว.ธ.ประสังข์ทิ. แผ่นดินสมเด็จพระปกเกล้า. พระนคร, โรงพิมพ์อักษรสาส์น, ๒๕๐๕.
วรงค์ดาพิศาล, กรมหลวง. คำปรีชาราชการบางเรื่อง. (พิมพ์ในงานพระราชทาน-
เพลิงศพ หม่อมเจ้า ทัศนาศ อรุณวงศ์, ๒๔๗๒).
- วิจิตรมาตรา, ชุน. สัมพันธภาพระหว่างไทย - อเมริกัน. พระนคร, โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น,
๒๕๐๖.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. การเมือง การปกครองของกรุงสยาม. พระนคร, โรงพิมพ์ไทยใหม่,
๒๔๗๕.
- ไวท์ ยอร์ช. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๘. รายงานการค้าขายในกรุงสยาม. พระนคร
กาวหนา, ๒๕๐๗.
- ศรีภูมิปริชา, พระยา. พิมพ์พระยาศรีภูมิปริชา. กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๓.
"กองทัพเรือสยาม".
- สงฆานครินทร์, กรมหลวง. ความเห็นเรื่องเรือ 'ส' (อัคราเนา), พ.ศ. ๒๔๕๘.
- สมจัย อนุমানราชชน. การทูตไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา. พระนคร, โรงพิมพ์ไทยเกษม,
๒๔๕๓.
- สังวร สุวรรณฉีพ, พลเรือตรี. เกิดมาแล้วต้องเป็นไปตามกรรม. พิมพ์ในงานพระราชทาน-
เพลิงศพ พลเรือตรี สังวร สุวรรณฉีพ, วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖.
- สินธุ์ กมลนาวิน, พลเรือโท. ประวัติการยุทธทางเรือยุคเรือใบ. พระนคร, โรงพิมพ์ -
กรมอุทกศาสตร์. ๒๔๕๓.
- เหรียญ ศรีจันทร์, ร้อยตรี. และเนตร พูนวิวัฒน์, ร้อยตรี. ปฎิวัติครั้งแรกของไทย.
พระนคร, โรงพิมพ์ศรีหงส์. ๒๕๑๕.

BIBLIOGRAPHY

Articles

- Bradley, D.B. (comp.). "List of Siamese Steamer", Bangkok Calendar, (1865) 43.
- _____.(ed.). "H. S. M. GE. Impregnable", The Bangkok Recorder, II (March 22, 1866) 11.
- Cowan, William L. "The Role of Prince Chuthamani in the Modernizing of Siam and His Court Position During the Reigns of Rama III and Rama IV", Journal of the Siam Society, IV, pt. I (January, 1967), 41 - 59.
- L.S. (Pseud.). "Phya Cholayudh", Bangkok Post. (October 13, 1960).
- Smith, S.J. (ed.). The Siamese Repository, I (1869).
- _____. The Siam Repository, (II) (1870).

Books

- Blanchard, Wendell, Thailand, Its People Its Society Its Culture Country Survey Series. New Haven : Hrap Press, 1957.
- Bowring, Sir John. The Kingdom and People of Siam. Introduction by David K. Wyatt, 2 vols. London : Oxford University Press, 1969.
- Crawford, John. Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Co - chin China. 2 vols. 2nd ed. London : Henry Colburn and Richard Bently, 1830.

- Farrere, Claude. Histoire de la Marine Française. Flammarion, 1962.
- Fournet, Louis Dartige du, Journal d ' un Commandant de la Comete.
Paris : Librairie Plon, 1915.
- Neale, Frederick Arthur. Narrative of a Residence in Siam. London :
Office of the National Illustrated Library, 1852.
- Peregrine. Siam and the Germans. London : Alabaster, Passmore &
sons, Ltd., 1917.
- Smyth, H. Warrington. Five Years in Siam, vol. I . London: John
Murney Albemarle street, 1898.
- Thomson, Virginia. Thailand : The New Siam. New York : The
Macmillan Company, 1941.
- Vella, Walter F. . The Impact of the west on Government in Thailand.
Berkeley : University of California Press, 1965.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"หมวด ก"

พระราชบัญญัติยศทหาร พ.ศ. ๒๔๓๑ มาตรา ๔

ผู้ตรวจการใหญ่	เทียบเท่า	Chief Inspector	นายเรือเอก	เทียบเท่า	Captain
ผู้ฝึกการใหญ่	"	Chief Instructor	นายเรือโท	"	Commander
นายกลใหญ่	"	Chief Engineer	นายเรือตรี	"	Lieutenant
นายกล	"	Engineer	นายเรือจัตวา	"	Master
นายแพทย์	"	Surgeon	รองนายเรือตรี	"	Sub - Lieutenant
นายทหารน้อย	"	Petty Officer	รองนายเรือจัตวา	"	Second Master
พลทหาร	"	Gunner	กลาดี	"	Sailor

ตารางเทียบยศและศักดินาทหารเรือ

ศักดินา	พ.ศ. ๒๔๔๓	พ.ศ. ๒๔๕๔
๑๐,๐๐๐	นายทัพเรือ	จอมพลเรือ
๗,๐๐๐	นายพลเรือเอก	นายพลเรือเอก
๖,๐๐๐	นายพลเรือโท	นายพลเรือโท
๕,๐๐๐	นายพลเรือตรี	นายพลเรือตรี
๔,๕๐๐	-	นายพลเรือจัตวา
๓,๕๐๐	นายพลเรือจัตวา	-
๓,๐๐๐	นายเรือเอก	นายนาวาเอก
๒,๐๐๐	นายเรือเอกผู้ช่วย	นายนาวาโท
๑,๕๐๐	นายเรือโท	นายนาวาตรี
๑,๐๐๐	นายเรือโทผู้ช่วย	นายเรือเอก
๘๐๐	นายเรือตรี	นายเรือโท
๖๐๐	-	นายเรือตรี
๕๐๐	นายเรือตรีผู้ช่วย	-
๔๐๐	นักเรียนทหารเรือ	นักเรียนนายเรือ
	ฯลฯ	ฯลฯ

ที่มา พระราชบัญญัติศักดินาข้าราชการทหารเรือ ร.ศ. ๑๑๕ มาตรา ๔ และ

พระราชบัญญัติศักดินาทหารเรือ ร.ศ. ๑๓๐ มาตรา ๒

ผนวก ข.

รายงานของนาวาเอก แองกัส แมคเคลาด์ (Angus Macleod)
 ผู้บังคับการเรือลาดลาด ซึ่งมีไปถึงพลเรือตรี ฟรีแมนเคิล ผู้บัญชาการกองเรืออังกฤษ
 ภาคตะวันออกไกล

เรือลาดลาด ปากน้ำเจ้าพระยา

วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่จะรายงานให้ท่านทราบว่า เมื่อเย็นวานนี้ กำลัง
 ฝ่ายฝรั่ง เศสและฝ่ายไทยได้เกิดสู้รบกันขึ้นภายในสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา

วันนั้นเวลาเชาตรุ ข้าพเจ้าได้รับจดหมายจากพลเรือจัตวาเคอริเชอติเออ
 แหกราชนาวิไทยใจความว่า

" เรือแองคองสคองตจะมาถึงที่นั่นนี้เป็นแน่ แต่ ม.ปาวี ตกลงยินยอม
 จะส่ง เรือกลไฟลำหนึ่งให้นายทหารประจำเรือดูแลไปควย เพื่อไปบอกให้อยู่เพียง
 นอกสันดอน หวังว่าจะไม่มีเหตุการณ์ที่ร้ายแรง เกิดขึ้นในทันทีทันใด "

เวลา ๑๕๓๐ ข้าพเจ้าได้รับจดหมายจากกัปตันโยนส์ วี.ซี. ราชทูตของเรา
 จึงรีบมาเพื่อทราบควย จดหมายนั้นเขียนเวลาเชาใจความว่า

" ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะแจ้งให้ท่านทราบว่า มีเหตุผลพอที่จะเชื่อได้ว่า
 ฝ่ายฝรั่งได้เปลี่ยนสภาพความคิดแล้ว คำแนะนำในสิ่งที่ควรและคำไกลเกลี่ยนั้นเป็นผลดี
 ม. ปาวีได้ขอยืมเรือกลไฟจากไทยซึ่งจะออกไปพบเรือแองคองสคองตเย็นวันนีที่ปากน้ำ
 เจ้าพระยา จะได้พยายามให้เขาเชื่อ ไม่ให้เดินทางเข้ามา คงให้ทอดสมออยู่ที่นอก
 สันดอน "

ข้าพเจ้าหวังใจว่าขอความที่แจ้งมานี้ คงจะแสดงให้เห็นได้ว่า ทางเรา
 ไม่นกว่าจะมีเหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้นได้ ความจริงเรารู้สึกโล่งใจอยู่ด้วยกัน สภาพการณ์
 ขางหนากก็ดีขึ้น

ภายนอกแม่น้ำเจ้าพระยามีเรือนำร่องกับเรือเกา ๆ จักรขางลำหนึ่ง [เรือ
อรรคราชวรเดช] เรือนำร่องไซ้ เป็นที่พิทพวคนำร่อง เรือจักรขาง เป็นที่ทักปต้นวิล
(Captain J.R. Vil) เจ้าพนักงานเจ้าท่าประจำอยู่ ก่อนหน้าจะเกิดเหตุก็ปต้นวิลได้
รับคำสั่งให้ขึ้นไปบนเรือฝรั่งเศสทุก ๆ ลำที่เขามาชอรองมิให้ขามสันคอนเข้ามา กับปต้นวิลมี
ประมวลสัญญาตึกตัวไปควยเพื่อส่ง ไปยังประกาศารที่สันคอนแล้วส่งต่อไปยังปากน้ำ เพื่อให้
ทราบเหตุการณ์ภายนอกแม่น้ำได้

เวลา ๑๕.๐๐ วานนี้ เห็นเรือ ๒ ลำเดินมาทางทิศตะวันออก แสดงว่าเป็น
เรือแองคองสตองตและเรือโคแมต ก็มีเรือกลไฟขนาดขอม่อกลำหนึ่ง ไม่คิดขงหรือเครื่อง
หมายทางราชการอย่างใด แต่เชื่อว่าเป็นเรือฝรั่งเศส เรือลำนี้ นำหนาและเดินทางรวมกันมา

เรือเหล่านี้แล่นมาอย่างรวดเร็ว ตรงมายังเรือนำร่องและ ณ ที่ใกล้ ๆ นี้ เรือ
บริษัทไคทอคสมอนี่นำร่องคนหนึ่งขึ้นไปบนเรือนี้ เขาคงจะถูกกักตัวเพราะจะอย่างไรก็ตาม
เขาก็ไม่ได้กลับมาถึง เรือนำร่องอีก

เพื่อแสดงมารยาทตามธรรมเนียม ชาวเจ้าโคสงเรือเอก เอคเวิร์ดส์ (Edwards)
ไปกับเรือกลเล็กลำหนึ่งให้นำจดหมายอันสุภาพไปแจ้งแก่ผู้บังคับการเรือแองคองสตองตว่า
ชาวเจ้าโคซาวา "ม.ปาวี" กำลังเดินทางมาจากแม่น้ำเพื่อจะมาพบที่สันคอน" ที่ทำเช่นนี้
ก็เพราะคิดว่าอาจซัดอันตรายในการที่จะเกิดปะทะกับป้อมได้ หากผู้บังคับการเรือจะนำเรือ
เข้าไป

เรือเอกเอคเวิร์ดส์ได้ขึ้นไปบนเรือแองคองสตองตแล้วมอบจดหมายของชาวเจ้า
โคซาวาแก่ผู้บังคับการเรือ โดยมีนายทหารผู้หนึ่งเป็นลาม ไคพูคซำความอยู่ ๒ ครั้งจนเป็น
ที่เขาใจกันดี

ต่อจากนี้สักหน่อย ก็ปต้นวิลขึ้นไปบนเรือแองคองสตอง ตได้แสดงคำสั่งและคำ
ชอรอง แต่ได้รับคำตอบว่า "เรือฝรั่งเศสจะเข้าไปกรุงเทพฯ" กับปต้นวิลจึงกลับไปเรือจักร
ขางและส่งสัญญาไปว่า "ให้ระวังตัว" (keep prepared)

เรือเองคงสตองต์และเรือโคแมคไม่ไต่ทอคสมอแต่เตรียมพร้อมที่จะออกเดินทางต่อไป [มีเรือเล็กแล่นออกไปดูเหมือนจะทำการหยั่งน้ำ] แมวเรือฝรั่งเศษจะยังไม่ไต่เตรียมเรือเขารบ (Cleared for action) ตามความหมายของศัพท์กตามแตกได้เตรียมไว้พร้อมสำหรับการนี้แล้ว

เวลา ๑๗.๑๐ ราชทูตหรือผู้ช่วยของเขาคณิตคนหนึ่ง ไต่ขึ้นไปบนเรือเองคง-สตองต์ อยู่บนเรือประมาณ ๑๐ นาที กิ่งจากเรือเดินทางกลับเขาแม่น้ำเขามากับเรือกลไฟไทยลำหนึ่ง

ทันทีที่เรือลำนั้นเดินทางเขาแม่น้ำ เรือบริษัทยกถอนสมอออกเดินทาง เขาแม่น้ำเรือเองคงสตองต์กับเรือโคแมคก็เดินตามไป ดูเหมือนใช้ฉัตรเต็มที่ระดับน้ำที่สันดอนชั้นสูง

๑๘ พต

เมื่อเรือฝรั่งเศษเข้าไปใกล้ทุ่นเดี้ยว (Turning buoy) เป็นเวลา ๑๘.๓๐ พอดี. อยู่ห่างจากป้อมแหลมตะวันตก [ป้อมพระจุลจอมเกล้า] ๑.๕ - ๒ ไมล์ ก็มีกระสุนปืนยิงมา เรือฝรั่งเศษจึงสั่งประจำสถานีรบทันที และชักธงชาติฝรั่งเศษที่ยอดเสาทุก ๆ เสา การยิงมายังเรือฝรั่งเศษทวีความเร็วยิ่งขึ้น แต่เรือฝรั่งเศษก็ยังนิ่งอยู่ ไม่ยิงตอบ จนกระทั่งถึงเวลา ๑๘.๔๕ จึงได้ทำการยิงตอบไปยังป้อม นับจำนวนกระสุนที่ป้อมยิงมาประมาณ ๑๘ นัด ก่อนที่ฝรั่งเศษจะได้เริ่มยิง ความมืดโคเขามาครอบงำ กลองของเราจึงไม่สามารถให้แลเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ชัดเจน แต่แสงแวบวาบได้แสดงว่าโคทำการยิงโต้ตอบกัน จนกระทั่งถึงเวลา ๑๘.๐๕ การยิงจึงได้ยุติลงชั่วคราว ๕ นาที เวลา ๑๘.๑๘ ก็มีแสงวาบอีก แสดงว่าโคยิงกันอีกอย่างรุนแรง และเวลา ๑๘.๒๔ ทุกสิ่งทุกอย่างก็เงียบเป็นปกติ

มีเรือกลไฟอังกฤษ ๓ ลำ ไต่ออกจากแม่น้ำในตอนเย็นวันนั้นได้มารายงานว่าไทยโคบิคของทางเรือเดินเสียสิ้นแล้วและมีเรือไทย ๔ ลำ ออกมาเรียงรายกันอยู่ภายในแนวเรือที่จมขวางไว้ เพื่อสมทบในการต่อสู้ป้องกันคราวนี้

ชาวละเอียดยกของการสู้รบกัน ข้าพเจ้าหวังว่าจะโคจรพบในไม่ช้า ข้าพเจ้าขอเรียนปฏิบัติว่า เวลา ๒๒.๐๐ ข้าพเจ้าโคจรพบจากเรือกลไฟลำหนึ่งว่า "เรือฝรั่งเศส โคจรปลอมไปได้ในเวลาฝนตกและทามกลางความมืด"

โดยที่รู้สึกหวั่นเกรงถึงความปลอดภัยของชาวยุโรปในกรณีที่ฝรั่งเศสกับไทยจะรบพุ่งกันขึ้นอีกในบริเวณนครหลวง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสส่งทหารหมวดหนึ่งอาวุธพร้อม ในบังคับบัญชาของเรือเอก มัวร์ (Moore) ไปสมทบกับกำลังรักษาการณ์ของ น.ท. กีร์บี (Kirby) ผู้บังคับการเรือสวิตซ์ที่สถานทูตอังกฤษและบริเวณใกล้เคียง

เวลา ๒๓.๐๐ เรือลินเนตมาถึง ข้าพเจ้าได้สั่งให้รับเขาไปในแม่น้ำในโอกาสนี้เรือลินเนตสามารถผานสันดอนโคฟอกี และโคทอคสมอยู่เลยสันดอนเขาไปหน่อย จนกระทั่งวันรุ่งขึ้นเวลา ๐๖.๐๐ ข้าพเจ้าเห็นเรือนี้เดินทางเขาไปแล้ว และถึงสถานทูตเวลา ๑๐.๐๐

โดยที่ข้าพเจ้าได้รับข่าวมาโดยเฉพาะว่า เรือลาดตระเวนฝรั่งเศสชื่อฟอร์แพตจะเข้ามาในวันนี้ ข้าพเจ้าจึงคอยอยู่ โคพยายามใครครวญดูหน้าที่ที่เขาจะเข้ามากระทำ รู้สึกประหลาดใจอธิบายไม่ไหวว่าเขาเข้ามาทำไม ทั้งนี้ต้องคิดหาเหตุผลบางอย่าง เพื่อพิจารณาปัญหา

เวลา ๐๘.๓๐ ข้าพเจ้าจากเห็นเรือฟอร์แพต แล่นมาทาง เกาะสี่ซังด้วยความเร็วเต็มที่ เวลา ๐๘.๓๐ ก็โคทอคสม

ข้าพเจ้าได้แจ้งแก่นายทหารผู้มาเยี่ยมคำนับคนแรกว่าเรือแองคองสตองต์ และเรือโคแมตโตเขาไปในแม่น้ำเมื่อเย็นวานนี้แล้ว และได้ถูกยิง หากนาวาเอกเรอกลูซ (Recouloux) ประสงค์จะทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโอกาสแรก และเหตุที่เป็นมูลแห่งการรบพุ่งกันแล้ว ข้าพเจ้าก็เตรียมพร้อมที่จะแจ้งให้ทราบ

นาวาเอก เรอกลูซ ผู้บังคับการเรือฟอร์แพต ไคมาเยี่ยมข้าพเจ้า เวลา ๑๑.๓๐ ไคสนทนากันอย่างยืดเยื้อจนเป็นที่พอใจ ข้าพเจ้าขอเรียนปฏิบัติไว้ควยว่าข้าพเจ้ามีมติต้องกับความเห็นเบื้องต้นของเขานำถึงฐานะและความรับผิดชอบของกัปตันวิลและจะไคยอมปรนโทเรื่อง เรียบร้อยกันได้

ข้าพเจ้าได้อธิบายโดยละเอียดถึงชาวสารและเหตุการณ์ในวันที่แล้ว ๆ มา และ
ได้ชี้ให้เห็นว่า สำหรับข้าพเจ้าเองเห็นว่า นาวาโทโบวี แห่งเรือแองคองสของตทำผิด
ในการที่ได้นำข้าพเจ้าไป เป็นการขัดคำสั่งของราชทูตที่ได้ออกมาให้ทราบแล้ว และข้า
พเจ้าได้เตือนให้มีความอดทนและมีความระวังให้มาก เท่าที่ข้าพเจ้ากระทำไปแล้วทั้งหมด
ก็เพื่อไม่ให้ความยุ่งยากเกิดขึ้นอีก และเชื่อว่าทางการทูตจะสามารถตกลงปรองดองกัน
ในปัญหาทั้งหลายเหล่านี้ได้ ถึงในเวลานี้ก็ยังมีความเชื่ออย่างเดียวกัน

เวลา ๑๓.๓๐ นาวาเอกเรือภูซูลากลับ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นการทำความ
เข้าใจกันดีแล้ว เวลา ๑๕.๐๐ ข้าพเจ้าไปเยี่ยมตอม การสนทนาปราศรัยครั้งที่สองนี้
นับว่าเป็นที่พอใจกัน นาวาเอกเรือภูซูล ได้แจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า เขาอยากเข้าไปในแม่น้ำ
ขอน้ำข้าพเจ้าคงใจว่าข้าพเจ้าจะไป ในเมื่อระดับน้ำสันดอนใหญ่น้ำเข้าไปได้และเมื่อ
หมกถึงเวลกับงานที่งานนอกนี้แล้ว เวลานี้ยังไม่ห้ามเรือค้าขายเขาออก ข้าพเจ้าจึงสบโอกาส
พอดีเพราะมีเรือลำหนึ่งจะเข้าไปในแม่น้ำตามกำหนดเวลา

นาวาเอกเรือภูซูล ได้บอกแก่ข้าพเจ้าว่ามีเรือปืน ๔ ลำ เรือตอร์ปิโด ๒ ลำ
เตรียมพร้อมที่จะเดินทางจากไซงอน เพื่อมารวมกำลังกันที่นั่น ถ้าหากไม่ได้รับความพอใจอย่าง
เต็มที่จากฝ่ายไทยเกี่ยวกับขอร้องต่าง ๆ และเรือรบที่อยู่ข้างใน ๓ ลำนั้น ก็จะไม่
เคลื่อนย้ายไปไหนจนกว่าจะตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ดังนั้นแล้วไม่ต้องสงสัยว่าสถานการณ์ที่เป็นอยู่นานวันเกรงอันตราย แต่ข้าพเจ้า
ก็ได้พิจารณาถึงการให้ความคุ้มครองป้องกันต่อชีวิตและทรัพย์สินของชนชาติอังกฤษแล้ว เป็นอย่าง
ดีที่สุดเท่าที่พึงจะทำได้ ในสภาพที่ไม่เป็นปกติเช่นนี้ไม่ว่าเวลาใด หรือบางทีจะเป็นในเวลา
นี้ก็ได้ ถ้าเรือฝรั่งเศสกับฝ่ายไทยเกิดยิงกันขึ้นอีกแล้ว ก็หมายถึงความพินาศของลมตายกัน
ทั่ว ๆ ไป

กองทัพเรือทั้งกอง ก็คงไม่สามารถคุ้มครองป้องกันได้มากไปกว่านี้ และตามสภาพ
ที่เป็นอยู่นี้ เรือของเราและเรือปืนฮอลแลนด์ ซุมบาวา อยู่ในเกณฑ์ที่จะต้องได้รับอันตราย
อย่างยิ่งอย่างเกี่ยวกับสิ่งอื่น ๆ ซึ่งอยู่ในรัศมีของการยิง

ข้าพเจ้ายังมีใจอยู่ว่า เหตุการณ์คงจะไม่เกินไปกว่าที่จะแก้ไขเยียวยาได้

"พจน ก."

Naval Department,

Bangkok, July 16th. 1893

Report of engagement with the French War ships "Inconstant" and "Comète" in the mouth of Menam Chow Phya on July 13th. 1893.

Thursday July 13th. at 8 a.m. in the morning I went outside the bar where the "Makut Rachakumar" was stationed waiting the arrival of the Austrian Archduke. As he according to latest information was not coming yet and as two French Men of war were expected. I ordered the "Makut Rachakumar" to cross the bar as the water allowed her to do so in the afternoon and to take up her place in our line of defense.

I then went inside the bar again and although I was informed, that the French ships would remain outside the bar, I still made all the preparations which we possibly could make for stopping them, should they try to force the entrance to the river.

One more Lorcha was sunk that being the only one we had and as many more torpedos filled as possible with the dynamite which only had arrived the night before and we.....sinking.....

At 5 p.m. in the afternoon the "Makut Rachakumar" came in and I anchored her with the "Muratha" one on each side of the principal channel between the obstructions we had made.

The "Han Hak Sakru" was anchored farther to the Eastward and the "Nirben" close to Lem Fa Pha. The "Thoon Kramom" was anchored a little farther in.

All the ships and the Fort Phra Chula Chom Klao had orders to have everything ready, but none of them were to fire before the fourth shot had been fired from the Fort.

When "Makut Rachakumar" came in, Commander Guldberg reported that two war vessels were approaching the bar, but that they possibly were the British Men of war "Linnet" and the German Gunboat "Wolf". This he thought because the signals from "Akarat" indicating French Men of war had only been up a moment and were then hauled down again. At this time about 5.30 p.m. we could see several ships outside the bar, but a heavy squall with rain coming on just then covered everything from sight. When the rain ceased about 6.15 p.m. we saw two Men of war headed by "Jean Baptist Say" already inside the bar and past the lighthouse, but as they had either no flags up at all or very small ones, we could not make out for certain what they were.

I immediately had the bugle call for Action..... and went out to Fort Phra Chula Chom Klao. I again tried to make out the ships flags but could not, and at 6.45 p.m. I then fired two blank cartridges.....as they took no notice of..... a shot was fired across the bow of the foremost ship and after that a fourth shot was fired also across her bow. It then seemed as if the foremost ship stopped and was going to turn outwards, but shortly after she went on her course again, hoisted French flags on all three masts and the gaff and fired at the fort. by this time the foremost ship which proved to be the "Inconstant" had already passed the black buoy and was steering towards the lightship. The Fort now commenced firing with all the guns, and firing was also commenced from "Muratha" and "Makut Rachakumar". Both the French ships kept up for some time a heavy fire but their shot.....

When "Inconstant" passed the lightship one of the submarine mines was fired by Captain Westenholz, it burst some 30 or 40 yards from the ship and did I believe no harm.

The "Inconstant", closely followed by "Comète" then passed in through the opening in our obstructions, said to be piloted by the Captain of S.S. "J.B.Say" and one of the officers of Lutin, both ships were steaming at high speed and were fired at by our ships as long as they could be seen, or as long as their guns would allow them. All the guns of "Muratha" were disabled, the large 70 lb. Armstrong muzzle loader tearing out the fighting bolt and some of the deck by the 5th shot. The four brass guns all smashed their carriages in different ways. Onboard "Makut Rachakumar" several guns were also disabled and on the whole the ships had absolutely no chance with their old obsolete slow firing muzzle loading guns against the splendid quick firing guns of the French ships and consequently our ships suffered, especially the Hotchkiss revolving cannons in the French tops did splendid work and if only so few of our people were killed, I must attribute it to that our ships kept the awnings up and thereby prevented the people in the fighting tops of the French ships from aiming at them. Both the "Muratha" and "Makut Rachakumar" were struck by over 200 shots big and small and as the "Makut" only had 3 dead and 15 wounded and "Muratha" no dead and 6 wounded, the percentage of shots which have hit anyone is very small. I also think that many casualties were avoided by Commander Christmas ordering all his men down below decks when he saw that the "Inconstant" was trying to ram him and he could do absolutely nothing as all his guns were disabled by their own fire.

Had our ships been mounted with the quick firing guns the Navy so much and so earnestly asked for over 3 months ago but never got, we might have been able to tell a different story.

The "Han Hak Sakru" was only able to fire two shots out of her large gun, one of which is supposed to have struck the S.S. "J.B.Say" in the bow, but this can only be ascertained when the "J.B.Say" is raised.

"Thoon Kramom" and "Nirben" also fired their miserable little brass guns at the French ships and some little marks otherwise not to be accounts for in the sides of the French ships may be attributed to them.

When the French ships passed Fort Phi Sua Smuth it was already so dark that nothing could be seen and the firing from there is therefore reported to have had little effect.

The obstruction in the mouth of the river on which we had so much to depend in a dark night were by no means finished owing to the want of ships to sink and four large passage were still open.

In these the few torpedos we had (nine) had been placed and of these only one was fired, the other ones being too far away to do any harm had they been fired. The new dynamite had only just arrived from Singapore the night before, and although we in a hurry got some torpedos loading, we had no time to put them down.

When the guns of Fort Phra Chula Chom Klao could no longer fire on the French ships on account of the darkness.....the charge of it over to Captain..... and went myself at once onboard..... to see how far they.....to follow up the French ships.

Nothing in her engine room and "Makut Rachakumar" was also fit to go on although her windlass was smashed by a shell. She could therefore not heave up her anchor, and as taking it up with tackles would take too much time. I ordered her to slip her cable and she and "Muratha" were ordered to steam up river waiting off the Telegraph station at Paknam for further orders.

I then steamed up to Fort Phi Sua Smuth where I ordered Captain Gottsche to pull down all the houses which were behind the Fort and could prevent the Fort from firing up river, should it be attacked from there. I found that several shells and grape shots

had struck the Fort Phi Sua Smuth and a melinite shell had exploded on one of the embankments throwing up a lot of earth, easily put back agsin.

After having given all necessary instructions to Captain Gottsche about the defense of the Fort in case he should be attacked. I went over to the Telegraph office to inquire what had become of the French ships. I was told they were just anchoring off the Custom House. I then went onboard "Makut Rachakumar" and "Muratha" again and ordered both ships to proceed to Bangkok together with all speed, put out all lights, and when arrived at Bangkok where the French ships were lying, ram them with all force, I myself would go up to Bangkok by a locomotive just having steam up, and bring down the "Maha Chakrkri" to ram the French ships also. For this there was plenty of time as I reached it would take our ships at least two and a half hours to reach Bangkok and with train I could run up in 30 minutes. I felt sure that "Maha Chakrkri" would have steam up, and thought that by remaining thr French ships in a dark night as that one was, we might have a good chance of destroying them, the darkness preventing them from making much use of their good artillery. When arrived at Bangkok I found that this program was not approved by the King. I at once went down in a laugh and met our ships coming up just below Bang Kolem. I ordered them to anchor there and wait for further orders but come up at once, should they hear firing up river.

The forcing of the river mouth was ably conceived and bravely carried out by the French ships, but by being able to choose their own time and avail themselves of ram and darkness they were able to reduce the power of the forts to a minimum, and by having pilots who knew the river perfectly, they were able to a void the obstruction.....

รายงานฉบับนี้เก็บรักษาไว้ที่กองประวัติศาสตร์ทหารเรือ ไม่มีชื่อผู้รายงาน เข้าใจ
ว่าเป็นรายงานของพระยาชลยุทธโยธินทร์ ถึงพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ ผู้บัญชาการทหารเรือ

๓๗๕

ประวัติการศึกษา

นางสาวมลิวลัย คงเจริญ ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับพระราชทาน
ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๑๒ เข้าเป็น
นิสิตแผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา
๒๕๑๔

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย